

Губернаторский

Литература

891.99

Р-71

(२-७)

vyš - 5915 21/10/29

491 99
-71
ԵՄԵՆԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐ

ԹԻԻ 2

ՎԱՀԱՆ ԹՈԹՈՎԵՆՅ

Ա Ի Ե Ր Ա Կ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻԶ

Վ. Լ. Պ. ԶԱՐԿԱՐԵԱՆ ԵՂԲԱՐԲ

1908

22.04.2013

31324

ԳՐԶԻ ՎԱՐՊԵՏԻՍ

ՌՈՒՐԷՆ ԶԱՐԿԱՐԵԱՆԻՆ

45380-64

ԹՐԹՈՒՄՆԵՐ

Թառեցե՛ք ծերացա՛ծ անզոյեր, մեր աւերակներուն ծածկերուն վրայ, հրդեհէն սեւցած ու փլփլած պատերու սկիւր ցածեցե՛ք եւ ձեր չարագուշակ ձայնը հնչեցուցե՛ք ձայնանուագի մը պէս իսուր ու կրտուկ: Սուրացե՛ք ու գացե՛ք վրէժխնդիր ու ժանիֆոս արծիւներ, մեր սիրական աւերակներու երդիներուն վրայէն մեր քնսանի արծուին հետ իսուր ու քուտառ հայրենիքի շեփորը հնչեցուցե՛ք հեփեսոսական բանաստեղծութեամբ մը: Աւերակներ՛, ոնրագործի ձեռքերէն ազարսուած աւերակներ, դարեր կեա՛նք պիտի ունենաք, արի՛ւն կ'ուզեք թէ լաց:

ՀԱՅ ԲԱՆՏԱՐԿԵԱՆԻ ՄԸ ՅՈՒՇԵՐԷՆ

Իրիկուն է : Այսօր մօրս սիրական ձայնը
ականջս չգգուէր ու ժպիտը չցոլար դիմացս : Ամէն
օրուան հեշտալի անկողնին մէջ չեմ գտնուիր ,
թաց գետնին վրայ , ոտքերս երկաթէ ծանր չըղ-
թաներուն տակ կը գալարուին , գիշերը փետր-
ուարի ցուրտ ու ծանր գիշերը երկաթէ սիւնի մը
պէս կը ծանրանայ երկնատենչիք հոգիիս մուծ
խաւերուն վրայ :

Մայրիկիս խո՛ւլ հառաջները մինչեւ բանտի
խորերուն մէջ ականջիս կը հասնի : Քովս մէկը
չկայ որ չնչէ , թրքական բանտերու յաւիտենա-
կան աղօտ ճրագիս հետ կը մտածեմ :

Շատ կը խորհիմ , ա՛յնչափ լայն է մտածու-
թեանս դաշտը , կը մտածեմ , աւելի ճիշտը կը
խորհիմ , խորհերուս նուիրական տողանցումը
կ'ընդհատուի միայն պահակին քնա՛տ յօրան-
ջումներէն , բայց խորհուրդը՝ վրէժխնդիր խոր-
հուրդը կասե՛լ չունի երբեք : Բանտին խորը

նետուած Հայ բանտարկեալի մը առաջին օրուան խորհուրդը ի՞նչ պիտի ըլլար. պիտի կասէ՞ր, պիտի ընդհատուէ՞ր : Ո՛չ, կը խորհի՛մ. . . բայց կ'ուզեմ արտասուել, սիրտս քար է կտրեր ու աչքս՝ իր ծոցին մէջ յաւիտենական հառաջներ պարփակող պատերու սեւեռած՝ չի լա՛ր չի լա՛ր :
Դարձեալ մօրս հառաջները բանտի թաց պատերէն ներս կը խուժեն և ներկայ վիճակս զգացնել կուտան :

Բայց ինչո՞ւ համար բանտի չարագուշակ ու դիւային ծածքերուն տակէն հոգիս՝ դրական իմաստասիրութիւնը արհամարհող հոգիս կը թռի դէպի ամպածրար բարձունքները, դէպի ազատութեան երկնասլաց հորիզոնները :

Ինչո՞ւ այս սիրտն ու հոգին բանտերու առաստաղներուն տակ չպարտկուիր, ինչո՞ւ աւելի գործօն կը դառնան անոնք և արիւնը չցամքիր, չչորնար քարի պէս, ինչո՞ւ հոգին արհամարհող կը դառնայ շղթաներու ծանրութեանը տակ և ինչո՞ւ սիրտը՝ մարդ-էակին այդ լայն ու անուշ աշխարհը աւելի կ'ընդարձակի և գութն ու կարեկցութիւնը, խիղճն ու խղճմտանքը կը չորնան, քար ու կապան կը կտրին ու իրենց հետ անդառնալիօրէն կը չորցնեն արտասուքի անհուն ա-կերը, ինչո՞ւ այս ամէնը և ինչո՞ւ այս զգայա-

զուրկ բանտարկեալի ձեռքին մէջ այս խիղախ գրիչը :

Այս յուզումները կ'ալեծփին տղայ-բանտարկեալին ներսիդին : Բարձունքները, անպածրար կատարները, երկնասլաց հորիզոնները ի՞նչ կըրնային ընել Հայ բանտարկեալին համար : Այո՛, պէտք էին բարձրանալ սիրտն ու հոգին. դէպի այդ սրբավայրերը չմնալու համար այս անարդարութեան տղմուտ գետիններուն վրայ, անիւրաւ պատերու միջեւ : Չէ՞ մի որ կատարներն ու բարձունքները ընդվզող հոգիներն են Մայր-բընութենէն գլուխ ցցած : Ինչ որ բարձր է սրբութիւնով ծրարուած է, խունկով ու կ'ընդրուկով չաղախուած, Մասիսի գագաթը, Ալպեաններու բարձունքը, կաղնիներու խորխտ կատարները, Մաստառի կապոյտ գլուխները :

* * *

Պահակին ձայնը իր սնապարծ ներկայու-թիւնը ճռնչեցնել կուտայ, դրան ճեղքուածքէն զիս կը դիտէ, որպէս զի չըլլայ թէ շղթա-ներս թուլցնելու փորձեր ընեմ, ո՛հ, ճղճիմ էակ, զգա՛ թէ շղթաներդ զիս աւելի վրէժ-խընդիր կը դարձնեն, ազատութեան, ընկերա-կան անհաւասարութեան ձայնը աւելի կը բռնկի-

ներսս, զգա՛ թէ ինչ որ կաշկանդող է, ինչ որ բռնադատող է աւելի առիւծ կը դարձնէ մարդը:

Բանտին ճրագը հօրենական տանս աղօտ ճրագը յիշեցնել կուտայ, ստուերս որ մարդը սել է՝ կ'արհամարհէ կարծես այս ունայն բռնադատութիւնները, ի՛նչ օգուտ երկաթէ պատուհաններ և շղթաներ, ի՛նչ օգուտ ծեծ ու կշտամբանք, ի՛նչ ըրած էր խեղճուկ ու նիհար մարմինս, չէ՞ մի որ սիրտս առիւծի դերը կը կատարէ ու սիրտը չկրնար շղթայուիլ և արգիլուիլ երբեք. անօթի վագրի մը պատկերն է ան, ուտել կ'ուզէ, լափել կ'ուզէ բնկերային անհաւասարութիւնները, անիրաւութիւնները: Այսպէս կը խորհիմ և տակաւին խորհածներուս հարիւրին մին չեմ ըսած:

Ոտքերս պրկող շղթաներուն հանդէպ տղութոյլ ծիծաղ մը կ'արձակեմ: Կուրծքս կ'ուռի, կը կարծեմ թէ պիտի լամ, ուրախութեանս չափ ու սահման չի կայ, բայց, ո՛չ, արիւնս դէպի վեր կը խուժէ, դէպի գլուխս: Ուղեղս պզտիկ կուգայ այս լեռնակուտակ ու արհաւիրաց խորհուրդներու տողանցումին: Օ՛հ, կը փախին ամէն խոհերս ու յուզումներս թէեւ փիլիսոփայութիւն կարծած ըլլայի, մայրիկիս լացի ձայնը ցուրտ ու խոնաւ պատուհանէն զիս կը կանչէ,

ի՛նչ է այս ձայնը որ մերթ աչքերս կրակ կը դարձնէ և մերթ հօրս գերեզմանային մեռելատիպ ուրուանկարը կը գծագրէ բանտին արհաւիրաց, ցուրտ ու արձանացած մենութեանը կողքին վրայ որ դիւային խորհրդապատկերի մը ազդեցիկ տպաւորութեամբը կը սարսուցնէ հոգիս:

Մերթ կը խնդամ այս տկար ու անխորհուրդ պահանջումներուն դէմ, պուտ մը արցունքը բաւական պիտի ըլլայ իջեցնելու կուրծքիս հեւքը որ կը գոռայ: Բայց . . . մարմնի կաշկանդումը սրտի ու հոգիի կաշկանդում է, կ'ըսեմ պահ մը, ոտքերու շղթայումը քանի մը անգոր պահակներու կողմէ՛ն . . . պահիկ մը կ'ընկճիմ այս յետահայեաց տրամաբանութենէն ետքը, բայց քիչ ետք փոթորկալից ու ահեղ ովկէանի մը պղտոր ալիքներուն նման դէպի քարափ կը զարնուի խորհուրդս և անգամ մըն ալ դէպի բացերը կ'ընթանայ ու կը յեղաշրջէ ծովն իր տարրերուն դէմ:

Ժամը եօթը կը կարծեմ, քունը աչքերէս կը թափի, բայց չեմ կրնար քնանալ, կուրծքիս շնչասպառ հեւքը չթողուր երբեք, արցունքի կաթիլի մը կը կարօտի, բայց աչքերս ժայռ են դարձեր: Օ՛հ, որչափ թանկագին է եղբր բան-

տերու խոնաւ ու մենիկ խորութիւններու մէջ պուտ մը արցունքը : Թոյլ , արհամարհոտ ու անտարբեր ժպիտները , յաճախակի են թէեւ անոնց պէտքը երբեք ունեցած չըլլայի , ո՛հ , արցունքը արեգակի ճառագայթին պէս պիտի սիրէի , այնչափ կարօտն ունիմ , ո՛հ , ի՞նչ ընէի պուտ մը արցունք բերելու համար : Տիեզերական իմաստասիրութիւն մը պիտի կարծէի ունենայ , աշխարհահռչակ փիլիսոփայ մը պիտի կարծէի ես զիս , եթէ արցունքի պղտոր կաթիլ մը քամէի աչքերուս սառած բերքերէն :

* * *

Ճրագը կը մարի : Բանտին խոնաւ խռոչը գերեզմանային տխրայից մթութիւնը կը հեւայ : Հոգիս պուտ մը արցունքի կարօտէն գինովացուրտ ու անտառային խաւարը կը շնչէ : Երբեմն այս արհաւիրոտ խաւարի մենութեանը մէջ խորհուրդն ալ կ'ահաբեկի՞ , կը հարցնէի ինքնիրենքս : Խաւարին մէջ , մթութեան ահեղ աչքերուն մէջ , սրտի , մտքի ու հոգիի տարօրինակութիւններուն ատեն խորհուրդը չահաբեկիր , թէեւ կ'ուզէ վերանալ մթութեան այս գերմարդկային իրարանցումներու մէջէն՝ առիքէն վեր , տանիքէն դուրս , ամպերու լուսակարկառ բարձունքներու վրայ , բայց լոյսի անհետացումէն ետքը ,

խաւարի ծանր տիրապետութեանը տակ խորհուրդը ետ կը քաշուի և հոգիս թմրիլ կ'սկսի , սիրտս հեւալէ կը դադարի ամառուան հովին նման . միտքս հանդարտօրէն խաւար-ամայութեան կը խրի և աչքերս՝ յոգնած թարթիչներով՝ իրար կը շաղուին , իրարու կը միանան :

* * *

Առաւօտ է : Բայց առտուան ամէն երանական գեղեցկութիւնները չեմ տեսներ , միայն կ'երեւակայեմ գեղի հօտաղին ընդվզող հոգիին նման : Անթարթ աչքերով կը նայիմ բանտի սեւցած պատերուն , ինք զիս չճանչնար և ես զինքը : Բայց քիչ ետք պիտի մտերմանանք իրարու հետ , որովհետեւ բանտը վայր մըն է ուր ամէն առարկայ մտերմիկ տեսք մը կը խաւրէ քեզի , կարեկցական նայուածք մը կը պտըտցնէ , թէեւ պարագ ու յուսախաբ : Առաստաղը արդէն յաւիտենապէս դժգոհ բանտի ծածքը ըլլալուն , գունաթափ վերջալոյսին պէս կը ծանրանայ զլսուղ վրան : Արշալոյս է : Փետրուարի երբեմնակի աղուոր արշալոյսներուն պէս որ գարունը կը բուրէ , արշալոյս մը որ սառի շեղակոյտներուն վրայէն Մայիսի վարդենիին տեսքը կը ցօլացնէ , բայց . . . բանան եմ . . . վանդակուած արծուին պէս :

երեկուրնէ բան մը չեմ յիշեր, միայն ձերբա-
կալուելու տեսարանը աչքիս առջեւն է, երբ
պատուհանիս առջեւ նստած էի, այո՛, կը յիշեմ
թէ գրիչս մատներուս մէջ կը խաղար, կը գրէի
վայրագ տենչերով յուզուած ու այլայլած, կը
գրէի գիւղի մը ասպատակութեան նկարագրու-
թիւնը։ Ի դուր կ'ուզէի Հայերու արեան կար-
միր հետքը գրչով նկարագրել։ Այսչափը միայն
կը յիշեմ երեկուան վիճակէս, բայց զգացածս՝
անհուն։

Մօրս մեղայշ նայուածքը որ բանտին դի-
ւային ծածքը ճեղքելով՝ վրաս կը յառի կարեկ-
ցական մոգիչ արտայայտութիւններով, կը թուլ-
ցընէ զիս, միայն մօրս նայուածքն է որ քիչ մը
տխրաբոյր կ'երեւցնէ բանտը, քիչ մը կ'ընկճէ
զիս, բայց երբ վագրի անյագ աչքերս կը դար-
ձընեմ ոտքերս և ձեռքերս պրկող երկաթէ ա-
հաւոր շղթաններուն, երբ աւելի խորը կը թա-
փանցեմ, արիւնով գծուած պատկերներ կը ներ-
կայանան աչքիս առջեւ։

Կուրծքս կը պատռի, խիզախ Հայու արիւնս
դուրս կը պոռթկայ ու կը հանդարտիմ։

ԿՅԿՏՈՒՐ ՎԱՆԿԵՐ

Խօսեցէ՛ք ձեր ահաւոր բերանով բնութեան
խրոխդ ու խիզախ զաւակներ, լայն բացէ՛ք ձեր
կուրծքը Հայրենիքի արծիւներուն, լայն բացէ՛ք
ձեր ծոցը այդ ցաւոտ տարագիր Հայորդիներու
համար։ Դձուք ալ կուլաք լեռներ, դարերու
վիթխարի ահաւորութեանը տակ չճնշուող ժայ-
ռեր, դձուք ալ ձեր անարատ աչքերուն մէջ ա-
րիւնը ցամքեցուցիք, դձուք ալ կարմիրով պը-
սակուեցաք, դձուք ալ արիւնով գրեցիք ձեր
վերջին նամակը այն քար Աստուծոյն։

Ալիքնե՛ր, Եփրատի արիւնոտ ալիքնե՛ր,
եկէ՛ք, սուրացէ՛ք փրփրոտ ու կատաղի, անցէ՛ք
խիզախօրէն Մասիսի ստորոտէն, Արարատի կո-
ղերէն Մաստառի քղանցքէն։ Անցէ՛ք սուրացող
արծուին պէս յեղյեղով ալիքներ, անցէ՛ք
շանթի պէս Եփրատի արցունքոտ յիշատակներ։

Ամէնէն անվախ մարդն իսկ փախաւ օտարին
գիրկը, օտարին ստինքին վրայ, բայց դո՛ւք
լեռնե՛ր և Եփրատի ալիքնե՛ր չբաժնուեցաք
Հայրենիքէն։

ՎԻՐԱՒՈՐ ԱՐԾԻՒԸ

Վրէժխնդիր նայուածքը վրան է դեռ, կը-
րա՞կ . . . հուրի պէս փայլող, սուրի պէս շան-
թահարող, թուրի պէս կտրող հէք արծուին
նայուածքն է ան: Աւերակի մը երգիքին վրայ
ինկած, թեւաբաց ու արիւնուշտ, սլանալ կ'ու-
զէ վիրաւոր արծիւը դէպի իր միջավայրը, իր
ձիննագագաթ բարձունքները, ցից ժայռերու
կուշտէն վար կ'ուզէ դիտել, թեւերը արիւնու-
տած են և չկրնար թռչիլ: Երեք մարդ կը հան-
դիպի անոր, առաջինը կ'ուզէ վերցնել թռցնե-
լու համար, բայց ժամանակը չներելով՝ կ'անցնի:
Երկրորդը անտարբերութեամբ և աներեսու-
թեամբ և շատ անգամ արհամարհոտ ժպիտ մըն
ալ՝ կ'անցնի: Երրորդը կ'ուզէ կոխել և ջախջա-
խել, այս պահուն վիրաւոր ու յանդուգն ար-
ծիւը վերջին քամ մըն ալ թափ կուտայ ու
կ'իյնայ: Վար, ճամբուն մէկ կողմը,
բայց հպարտ ու խիզախ արծիւը վերջապէս թե-
ւերուն թափ պիտի կարենայ տալ թռելու համար:

* * *

Ես ալ վիրաւոր արծիւին պէս, սրտով ու
մարմնով վիրաւորուած, լալկան վէրքերով, ա-
ւերակ ու ծակծկած երգիքներու պէս, արիւնոտ
կուրծքով կը հեծեմ բայց . . . չեմ լար:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0333321

31324